

Bureaus voor ontmoeting met moslims

Rooms Katholieke Kerk in Nederland: Berry van Oers bvoers@rkk.nl

Postbus 13049 3507 LA Utrecht. tel. (+31)030-2326936

Rooms Katholieke Kerk in België: ROMC Kerkwerk Multicultureel

Samenleven, Huidevetterstr. 165, B10000 Brussel tel+3225028101

Protestantse Kerk in Nederland: Jan Post- Hospers, Postbus 8506,

RM Utrecht, tel 3503 tel (+31)030-8801880

Redactie

Alper Alasag

Ton Crijnen

Hans Haafkens

Simon Lambregs simon.lambregs@skynet.be

Nico Landman

Berry van Oers (kernredactie)

Piet Reesink (eindredactie) reesink@hetnet.nl

Gé Speelman

Esther Struikmans (kernredactie)

Abonnementen 2016

binnenland: 19,95 euro

buitenland : 25,25 euro

Losse nummers: 5,75

plus porti

Lay-out: P. Reesink

Website: www.begripmoslimschristenen.jouwweb.nl

Abonnementen worden telkens verlengd met het volgend kalenderjaar als opzegging niet heeft plaatsgevonden. Opzegging dient in het voorgaande jaar vóór 1 november te zijn geschied.

Administratie, abonnementen, nabestellingen

Secretariaat RK kerkgenootschap in Nederland, Financiële administratie,

Postbus 90.189, 4800 RN Breda secretariaat@bisdombreda.nl

Voor overname van artikelen is toestemming van de uitgever nodig.

Dit nummer van Begrip 1/2016 jrg. 42 gaat over vluchtelingen. Niet alleen over hoe de huidige joodse rabbijnen en islamitische juristen erover denken, maar vooral over wat Bijbel, Koran en islamitische traditie erover vertellen. Wat zegt de Bijbel over vluchtelingen/vreemdelingen, over integratie? Zijn er goede en slechte vreemdelingen? Wat zegt de Koran over vluchtelingen en gastvrijheid? (zie ook onder boeken: Abraham/Ibrahim, spiritualiteit van de gastvrijheid). Een gemeenschappelijke figuur in Bijbel en islamitische traditie is Hagar, migrant, vluchteling, uitgestoten, verdreven. Daar waar de Bijbel veel vrouwen portretteert, zoals Sara, Hagar, Rebecca, Rachel, Ruth, Esther, de vrouw in het Hooglied, Mirjam, de zuster van Mozes, Marjam, de moeder van Jezus, is de Koran, uitgezonderd voor Marjam, soberder en moeten we onze toevlucht nemen tot de niet-koranische bronnen om Hagar te beschrijven. Waar joden en christenen Hagar een secundaire persoonlijkheid vinden, denkt de islamitische vroomheid daar heel anders over.

Leerhuis, rabbijn Evers	bl. 2
Vreemdelingschap en gastvrijheid in de islam, G. Speelman	bl. 5
Vluchtelingen, vreemdelingen...in de Bijbel, P. Reesink	bl.15
Hagar in Genesis en in islamitische traditie, P. Reesink	bl.18
Status van vluchtelingen in de islam, A. Alasag	bl.30
Boeken	bl.37
Van her en der	bl.45

Leerhuis

Grenzen aan Bijbels Vluchtelingenbeleid

Door: Rabbin mr. drs. R. Evers, rabbijn van het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap

Frans Timmermans, vice-voorzitter van de Europese Commissie zei het terecht: “De migrantencrisis is een moment van waarheid in de Europese geschiedenis”. Het is een enorme morele uitdaging. De media spraken in september 2015 van een exodus uit Boedapest van ‘Bijbelse proporties’. Het vluchtelingenprobleem is zo oud als de Bijbel: "Een vreemdeling zult u niet onderdrukken, noch hem benauwen want u bent vreemdelingen geweest in het land Egypte" (Exodus 22:21).

In de Joodse traditie wordt ‘onderdrukken’ uitgelegd als ‘pijnigen met woorden’ terwijl ‘benauwen’ als ‘financieel onheus bejegenen’ opgevat wordt. Direct daarna (Ex. 22: 23) wordt de Hemelse straf besproken: "Mijn toorn zal ontbranden en Ik zal u met het zwaard doden".

Maar er zijn natuurlijk grenzen...Allereerst eist de Bijbelse naastenliefde niet, dat hulpbehoevenden voor eeuwig hier blijven. Wanneer de oorlogsdreiging of hongersnood in het land van herkomst geweken is, kan de vluchteling terug (uitzonderingen daargelaten).

Mogen we grenzen stellen?

Ja; allereerst morele. Toen de Joden vijf eeuwen voor de burgerlijke jaartelling in ballingschap weggevoerd werden naar Babylonië, kregen zij van de profeet Jeremia in naam van G'd een welgemeende opdracht mee: “Bevorder de welvaart van de stad van jullie balling-

schap”. Dit betekent: predik geen opruiende taal tegen het gastland en werk mee aan de opbouw van je nieuwe omgeving (29:7).

Verder mag de overheid een grens stellen aan de toevloed van vreemdelingen, die veelal een beroep doen op de sociale voorzieningen. Het gastland moet dit kunnen dragen. Vanuit Bijbels perspectief gelden hier de volgende regels: 1. financieel zelfbehoud gaat voor het verzorgen van anderen; 2. maar het lijfsbehoud van anderen gaat altijd voor onze eigen financiën.

Prioriteitenlijst

Onder de huidige omstandigheden betekent dit dat vluchtelingen die voor hun leven moeten vrezen, moeten worden toegelaten. Voor ‘economische vluchtelingen’ gelden andere maatstaven.

Laten wij de Bijbeltekst analyseren (Deut. 15: 7): "Wanneer er onder u een arme mocht zijn, een van uw broeders, in een van uw woonplaatsen, in uw land". De Bijbel geeft hier wat overbodig aandoende details, die de Talmoed als volgt uitwerkt:

‘onder u’ betekent, dat zelfbehoud voorgaat (n.b. dit geldt alleen voor het eigen bestaansminimum); ‘een van uw broeders’ impliceert, dat de eigen familie weer voorgaat boven anderen; ‘in een van uw woonplaatsen’ geeft burens en stadsgenoten aan waarna eigen landgenoten volgen.

Eigen volk eerst ?

Komen buitenlanders pas op de laatste plaats? Steunt de Bijbel het beginsel van ‘eigen volk eerst’?

Nee, want de prioriteitenlijst geldt alleen bij gelijke behoeften. Wanneer de één geen dak boven zijn hoofd heeft en de ander alleen zijn

dure vakantie naar Barbados zou moeten opgeven, gaat de dakloze weer voor.

Verdeling over Europa

Is een evenredige verdeling van vluchtelingen over West-Europese landen verantwoord? Ik denk van wel. Reeds in Bijbelse tijden werd armenzorg over alle draagkrachtige burgers omgeslagen. Nu Europa een eenheid lijkt, is evenredige verdeling niet uit den boze.

Antecedentenonderzoek

Mogen alloctonen 'hard' worden aangepakt ? Nee, want dat is onmenselijk. Maar antecedentenonderzoek is zeker niet verkeerd: "Als iemand u eten vraagt, mag u niet onderzoeken of hij een bedrieger is. Geef hem direct eten. Misschien lijdt hij echt honger. Vraagt iemand echter kleding dan mag men wel onderzoeken of hij geen bedrieger is omdat hij niet in acuut levensgevaar verkeert" (Talmoad).

De vluchtelingenproblematiek is uiteindelijk de vraag naar onze gastvrijheid en offervaardigheid naar redelijkheid en billijkheid.

Dit artikel, met toestemming overgenomen, is verschenen in *TROUW*, 8 september, 2015

Vreemdelingschap en gastvrijheid in de islam

In Koran en islamitische traditie

Gé Speelman. Gé Speelman is redactielid van Begrip en werkt voor de Protestantse Theologische Universiteit in Amsterdam

Op een bijeenkomst van christelijke en moslimvrouwen spraken we onder meer over de vraag: ‘Gastvrijheid- hoe vul ik dat in?’ Eén van de christelijke vrouwen vertelde hoe ze door omstandigheden een poosje niet langer thuis kon wonen en te gast was bij een Marokkaanse vrouw. Dat had haar enorm veel geleerd over gastvrijheid. Haar conclusie: ‘Ik leer veel over gastvrijheid door zelf gast te zijn.’

Gastvrijheid leren door zelf gast te zijn, jezelf een spiegel voorhouden. Wat leer je dan? Onder meer dat het niet gemakkelijk is om je echt bij elkaar thuis te voelen. ‘Doe maar alsof je thuis bent’, dat advies zal een echte gast niet letterlijk opvolgen. Hij of zij probeert binnen het leefpatroon van zijn gastheer of – vrouw te passen, maar dat lukt niet altijd naadloos. En ook andersom vergt het gastvrouw- of gastheerschap veel aanpassings- en inlevingsvermogen. In plaats van verheven over de deugd van de gastvrijheid te spreken loont het dus om je in beide posities te verplaatsen: die van de gastheer en – vrouw, en die van de gast.

Het boeiende is dat we in de Koran en de islamitische traditie over het leven van Mohammed beide perspectieven tegenkomen, het perspectief van de gastheer en dat van de gast. In dit artikel wil ik drie thema’s bekijken die van belang zijn als het gaat om het koranische perspectief op gastvrijheid jegens vluchtelingen en vreemdelingen:

1 De ervaringen van de eerste moslims als vluchtelingengemeenschap

2 Koranische verhalen over gastvrijheid

3 Morele voorschriften

1 Het verhaal van Mohammed zelf en de eerste moslingemeenschap

Emigratie en het zelf te gast zijn als frame voor gastvrijheid. In het verhaal van Mohammed en zijn eerste gemeenschap speelt het begrip *hidjra* (uittocht, emigratie) een belangrijke, zo niet cruciale rol.

Muhâjirûn (=emigranten, zij die uittocht doen) zijn volgens de Koran in het algemeen mensen die omwille van God het kwaad achter zich laten en op weg gaan naar een onbekende toekomst. Zo wordt van Abraham/Ibrahim gemeld in soera 29: 26 dat hij wegtrekt van zijn heidense omgeving om God te dienen. Ook in soera 4: 100 gaat het over het besluit van gelovige mensen in het algemeen om weg te trekken.

Mensen die het ware geloof aanhangen en worden vervolgd omwille van hun geloof kunnen ervoor kiezen uit te wijken naar een plek waar dat wel kan. Meer specifiek worden de termen *hidjra* en *muhâdjir* gebruikt voor de aanhangers van Mohammed die in Mekka woonden en vandaar uitweken voor de geloofsvervolgingen door de heidense Mekkanen en dus wegtrokken uit het heidendom.

h-j-r betekent in het Arabisch: achterlaten, verlaten, zichzelf afsnijden van sociale relaties. Op twee momenten is sprake van zo'n uittocht in de Koran. Het eerst in het jaar 615 naar Abessynië (Ethiopië). Toen de vervolgingen in Mekka voor een deel van de gelovigen te zwaar werden, ried Mohammed hen aan om uit te wijken naar Abessynië, het 'land van de oprechtheid', waarvan de koning een

christen was. Deze rechtvaardige koning, de Negus van Abessynië, ontving hen gastvrij en informeerde naar de reden van hun vlucht. De leider van de groep vluchtelingen, Ja'far, citeerde toen een deel van de Koran dat over Maryam, de moeder van Jezus, gaat (soera 19: 16-21). Hierop zou de Negus hebben geweend tot zijn baard nat was. Toen vervolgers uit Mekka naar de Negus kwamen en hem om uitlevering van de vluchtelingen vroegen, weigerde hij dat.

De vervolgingen duurden voort en zo kwam in het jaar 622 het besluit om met de hele kleine gemeenschap van gelovigen die er toen was, uit Mekka te emigreren naar de oase Yathrib, die daarna bekend werd als Medina, stad van de profeet. De moslims begonnen hun bestaan dus als een kleine vluchtelingengemeenschap.

In soera 8: 26 gaat het over deze vlucht voor vervolging. De volgelingen van Mohammed worden zo aangesproken:

‘En herinnert jullie toen jullie weinig waren en onderdrukt werden op de aarde, terwijl jullie bang waren dat de mensen jullie zouden wegrukken. Maar Hij gaf jullie toen een onderkomen en heeft jullie gesteekt met Zijn hulp en voorzagt met goede dingen in jullie onderhoud; misschien zullen jullie dank betuigen.’

Het gaat dus om een kleine, onderdrukte minderheid die zich moet overgeven aan de gastvrijheid van anderen: de autochtone bewoners van de oase, die in de Koran en de soenna ‘helpers’ (*ansâr*) worden genoemd. Ze worden door de Koran gekarakteriseerd als ‘zij die onderkomen en hulp gegeven hebben’ (8: 72, 74). In de ‘grondwet van Medina’ wordt geprobeerd de nieuwkomers een eigen status te geven binnen de gevestigde gemeenschap. Zo krijgen de *muhâjirûn* de sta-

tus van een onafhankelijke stam binnen het stammensysteem van Medina.

De integratie van de nieuwkomers lijkt een serieus probleem te zijn geweest. Er was weerstand tegen de allochtonen, die zich uitte in het verzet van sommige gevestigde bewoners tegen het gezag van Mohammed. Deze bewoners krijgen in de Koran de omschrijving ‘hypocrieten’ (*munâfiqûn*): openlijk zijn ze vriendelijk maar achter de rug van Mohammed om complotteren ze tegen hem en zijn groep uitgewekenen.

Hoewel de migratie dus gepaard gaat met wrijvingen en aanpassingsproblemen overheerst een positief beeld van deze opname van vluchtelingen in de latere literatuur. De latere traditie, de soenna, benadrukt enerzijds dat de migranten geweldig zijn geholpen door het welwillende deel van de bevolking van de oase. Het proces van integratie was voor beide partijen in Medina iets waar ze uiteindelijk van profiteerden en sterker uit tevoorschijn kwamen: die van Mekka werden gered van religieuze en politieke vervolging. Maar door Mohammed binnen te halen ‘redden’ de inwoners van Yathrib ook zichzelf van de anarchie en de onderlinge strijd die hen voortdurend teisterde. De eerste moslimgemeenschap was dus een groep vluchtelingen die veel leerde over gastvrijheid door zelf de positie van gast in te nemen.

Dat vertaalde zich in een openheid naar anderen toe. Mohammed was niet alleen een vreemdeling die op de vlucht was, hij wordt in de *sîra*, zijn levensbeschrijving, ook geschilderd als goede gastheer. Een voorbeeld hiervan is de manier waarop hij een delegatie ontvangt van christenen uit het Zuid-Arabische Najrân.

Deze delegatie wordt door de profeet gastvrij ontvangen en ondergebracht in zijn privévertrekken die grenzen aan de eerste moskee in Medina. Als de tijd voor de christenen is gekomen om te bidden, nodigt Mohammed hen uit om dat gebed in de moskee te verrichten. En zo baden deze reizigers in de heilige ruimte van de moslims.

2 Verhalen in de Koran over vluchtelingen, vreemden en hun gastheer

Profetenverhalen. In de verhalen over de vroegere profeten vinden we het frame van het vreemdeling/vluchteling zijn en het gastheer zijn op verschillende plekken terug. Dat geldt bijvoorbeeld voor de profeet Mozes/Mûsa. Karel Steenbrink merkt op dat de verhalen over Mozes in de Koran vaak de ervaringen van Mohammed weerspiegelen. Net zoals Mohammed deed Mozes zijn profetische werk in een vijandige omgeving, in het Egypte van de onrechtvaardige Farao. En net als Mohammed moest ook Mozes vluchten. In soera 28: 15-27 (vergelijk Exodus 2: 11-22) wordt verteld hoe Mozes moet vluchten uit Egypte omdat hij bij de bemiddeling in een ruzie iemand heeft gedood. Hij komt bij de plaats Madyan aan en vindt daar twee vrouwen die niet in staat zijn hun vee te drinken te geven omdat de mannelijke herders voordringen. Mozes helpt hen en wordt vervolgens door de vader van de vrouwen uitgenodigd om bij hem te komen wonen. Hij mag zelfs met één van de dochters trouwen, mits hij acht jaar bij de gastheer blijft werken.

In het boek *'t Is een vreemd'ling zeker* leest Anton Wessels onder meer de verhalen rond Abraham en Lot die in de Bijbel en de Koran staan als onderdeel van een gedeelde traditie, waardoor de teksten van Bijbel en Koran met elkaar in gesprek zijn. Ook in deze verhalen

speelt het vreemdeling (en dus gast) zijn en het gastheer- en gastvrouw zijn een belangrijke rol.

In de Bijbel wordt het verhaal verteld van drie vreemdelingen die bij Abraham langs komen en door hem gastvrij ontvangen worden (Genesis 18). In het verhaal wordt verteld dat het de Heer zelf is, die daar op bezoek komt. In de Bijbel is ‘de engel van de Heer’ wel vaker de uiterlijke verschijningsvorm waarin God zelf aan mensen verschijnt. Met twee metgezellen komt deze engel dus bij Abraham langs. Deze twee andere engelen worden in het vervolg van het verhaal doorgestuurd naar de neef van Abraham, Lot, die in de stad Sodom woont. Aan Abraham en zijn vrouw Sara kondigen de bezoekers de geboorte aan van hun zoon Izaäk, aan Lot vertellen ze dat hij Sodom moet ontvluchten omdat de stad door God wordt vernietigd. In de Koran wordt dit verhaal hernomen. Waar in de Bijbel wordt verteld wie de bezoekers zijn, is dat in de Koran in Soera 51: 24 niet het geval.

‘ Is het verhaal van de geëerde gasten van Ibrahim niet tot jullie gekomen? Toen ze bij hem binnenkwamen en ‘Vrede’ zeiden, zei hij: ‘Vrede, onbekende mensen.’

In het koranverhaal willen de gasten niet eten van het gemeste kalf dat Ibrahim hen voorzet. Volgens Joodse uitleggers konden engelen immers niet eten. De gasten vinden bij Ibrahim een goed onderkomen omdat hij als bedoeïenenvorst getekend wordt, de gastheer bij uitstek.

In het Genesisverhaal gaan twee van de engelen die Abraham bezocht hebben vervolgens langs bij zijn neef Lot. Ook Lot betoont zich een voorbeeldige gastheer. Hij treft de bezoekers aan bij de

poort van de stad Sodom (Genesis 19: 1). In Lots huis worden de vreemdelingen vervolgens belaagd door de mannen van Sodom, die dreigen hen te verkrachten. Dan biedt Lot de Sodomieten zelfs zijn eigen dochters aan, als ze zijn gasten maar met rust laten. De veiligheid van de gasten gaat hem voor alles. Het voorbeeldige gedrag van Lot als gastheer (al zullen zijn dochters er anders over gedacht hebben) wordt gecontrasteerd met dat van de inwoners van Sodom, die Lot uitschelden en belachelijk maken: ‘dat woont hier als vreemdeling en moet ons zo nodig de wet voorschrijven. Wacht maar, jij zult er ook van lusten, en nog meer dan zij!’

In het Genesisverhaal wordt het extreem ongastvrije gedrag van de Sodomieten, die zelfs een inwoner die al lange jaren in hun midden vertoeft nog steeds als vreemdeling behandelen, en bij wie een gast niet veilig is, gecontrasteerd met de gastvrijheid van Lot. Het is in het Genesisverhaal hun ongastvrijheid, en niet het feit dat ze seks met mannen willen hebben dat de Sodomieten stempelt als slechte, zondige mensen.

Het koranverhaal legt eigen accenten als het gaat om de ontvangst die Lot zijn gasten bereidt en het vervolg daarvan. In de koranvertelling is Lot één van de profeten naast Abraham. De stad waar hij woont wordt niet met name genoemd; het zou daardoor iedere stad kunnen zijn, waardoor het verhaal een meer algemene strekking krijgt: overal waar gasten worden bedreigd, is Sodom aanwezig. In soera 29: 26-35 wordt zijn verhaal verteld. Daar blijkt dat hij, net als Ibrahim, er zelf voor kiest om weg te trekken (*hidjra*) uit het zondige land van hun voorouders, net zoals hij ’s nachts moet vertrekken uit de stad waar hij woont (soera 11: 81). Wat is de zonde van de inwoners van de stad van Lot? In de Koran bestaat daar geen misverstand

over: ‘‘jullie komen vol begeerte tot mannen in plaats van vrouwen. Ja, jullie zijn overmatige mensen.’ soera 7: 81

Anderzijds, is dat wel zo duidelijk in de Koran? Op tal van andere plaatsen wordt de zonde van de inwoners van Lots stad op een andere manier benoemd: ze bedrijven kwaad (29: 34), ze houden geen maat (51: 34), ze doen onrecht (29: 31). In elk geval lijkt de seksuele oriëntatie van de stadsbewoners niet hun enige zonde.

3 Gulheid en gastvrijheid als elementaire deugden

De Koran legt veel nadruk op het belang van gulheid en liefdadigheid, ook als het om vreemden en reizigers gaat, maar het begrip gastvrijheid heeft oudere wortels in de pre-islamitische tijd.

In een prachtig, al wat ouder boek van Bichr Farès: *l’Honneur chez les Arabes avant l’Islam*, wordt uitgelegd dat vóór de Arabieren vóór de komst van de islam hun eer voor een belangrijk deel lag in het tentoonspreiden van vrijgevigheid. In voor-islamitische poëzie tref je de woordstam *k-r-m* en zijn afgeleiden veel aan in de context van eer. *Karîm*, *karâma*, *akrama* betekent ‘eer’, maar is het beste te vertalen, als je het over pre-islamitische poëzie hebt, als : ‘gulheid, gastvrijheid’. Een eervolle man, een man met eer, is grenzeloos gul en gastvrij. Zelfs zijn ergste vijand is veilig in zijn tent, hij beschermt de arme en zwakke leden van zijn stam en iedereen die bij zijn clan hoort mag in zijn bezit delen. Er zat ook een keerzijde aan dit mooie begrip: gulheid werd soms excessief, het werd het verspillen van bezit om indruk te maken op de buitenwacht. Er was een competitie gaande wie het meest gul was, en de tegenstander kon bespot worden vanwege zijn gebrek aan gulheid.

De koran neemt deze betekenis van *k-r-m* mee, maar transformeert die. Natuurlijk is in de Koran God degene die *karîm* is: God schenkt

aan iedere mens leven en levensonderhoud en is dus in veelvoud de goede gastheer van ons allemaal. Zo is Hij in soera 2: 212 degene die levensonderhoud geeft aan wie Hij wil, zonder afrekening. Zijn grootste geschenk aan de mensheid is wel de openbaring. De Koran zelf wordt daarom *karîm* genoemd. Tussen mensen wordt *karâma* aanbevolen, natuurlijk, maar nu niet langer als vorm van opschepperij. De persoon die volgens de Koran het meest eervol, gastvrij, gul (*karîm*) is, is degene die de meeste toewijding tot God heeft. In soera 49: 13 wordt opgeroepen elkaar niet meer te beconcurreren op het punt van *k-r-m* maar zich tot God te wenden.

Gulheid betekent het delen van je bezit. Gelovigen moeten wat dat betreft God navolgen, dan zal het goed met hen gaan. In soera 2: 261 staat: “Zij die hun bezittingen als bijdrage op Gods weg geven, lijken bijvoorbeeld op een zaadkorrel die zeven aren laat groeien met honderd korrels elk in de aar. God geeft het dubbele aan wie Hij wil en God is omvattend en wetend.”

Voor wie zijn die bezittingen dan bestemd? Daar wordt op veel plekken over geschreven, bijvoorbeeld in soera 4: 36. Hier worden verschillende categorieën mensen genoemd voor wie je gul moet zijn.

“En weest goed voor de ouders en ook voor de verwant, de wezen, de behoeftigen, de verwante buur, de niet-verwante buur, de niet-verwante medeburger, hij die onderweg is en de slaven waarover jullie beschikken.”

In deze opsomming is het voor een deel alsof de groepen mensen voor wie je verantwoordelijk bent met je geld en goed van dichtbij naar steeds verder afstaand van de gastheer of –vrouw staan gerangschikt. Uitzondering zijn de wezen en de behoeftigen, die net na je

eigen ouders en familieleden komen. ‘hij die onderweg is’ wordt meestal gezien als de vreemdeling die in je samenleving bivakkeert. De reiziger die in nood is, zal dus niet een bekende maar juist een vreemde zijn.

Al met al laat de Koran een veelkleurig palet zien als het gaat om de omgang met en opvang van vreemdelingen. Eén van de grondervaringen van de eerste moslimgemeenschap en haar profeet, namelijk de ervaring zelf gast en vreemdeling te zijn geweest, is van grote betekenis voor het perspectief dat men in de Koran en de traditie heeft op vluchtelingen en vreemdelingen.

Vluchtelingen, vreemdelingen, ballingen

in de Bijbel door P. Reesink¹

Vluchten: waarvandaan, waarom, waarnaartoe?

In het Oude Testament wordt bij het woordgebruik geen verschil gemaakt tussen asielzoekers, migranten en economische vluchtelingen. Meestal gebruikt men niet het zelfstandige naamwoord ‘vluchteling’ maar veelal het werkwoord: ‘vluchten’. (*barakh*, *nus*, *palat*). Waar *barakh* en *nus* ‘wegvluchten van, of voor iemand of iets’ betekenen, heeft *palat* meer het idee van ‘zich in veiligheid brengen’. In modern Hebreeuws gebruikt men *plitim* voor ‘vluchtelingen’. Door weg te gaan uit een bedreigende situatie kwam men op andermans grond en werd tijdelijk of blijvend vreemdeling. Hongersnood was een reden voor Abraham, Izaäk en Jakob om te verhuizen. Noömi ging tijdelijk naar Moab en Elia naar het gebied van Sidon. Maar Elia was ook een politieke vluchteling want koning

---

¹ Met dank aan Lukas de Groote voor zijn opmerkingen en suggesties

Achab had het op hem gemunt. Zo ook vluchtte David voor Saul naar de Filistijnse koning Achis. Absalom week uit naar Gesur ten oosten van de Jordaan en Jeroboam zoekt asiel in Egypte om aan Salomon te ontsnappen. Beroepsmilitairen en huursoldaten waren vaak buitenlanders.

Maar naast natuurlijke of politieke bedreigingen waren er nog andere redenen. Zoals wij vandaag daklozen kennen, zo waren er in het oude Israel avonturiers en zwervers die zich bij een groep aansloten. Dit gebeurde bij David en Jefta, beiden bendeleiders, voordat ze resp. koning of rechter werden. Meer gerespecteerde vreemdelingen waren de kooplui en de vakmensen.

De meerderheid van de vreemdelingen was echter zwak, weerloos en ongelukkig. Daarom moest men hun onderdak en bescherming bieden. Dit gold in veel gebieden van het Nabije Oosten. Zo werden bijv. in de Sumerische wetboeken de wees en weduwe beschermd evenals de arme boeren en huurarbeiders. Maar niet overal genoot de vreemdeling rechtsbescherming zoals in Israel (zie Deut. 1:16 en Deut. 23: 2-3)

Status

We lezen in Deut. 10: 18 “die wees en weduwe recht doet en de vreemdeling (*gêr*) liefde bewijst en hen van voedsel en kleding voorziet”. En Matt 25: 35 “Ik was vreemdeling en jullie namen me op”. Ook de profeten dragen deze boodschap uit. Jeremia 7: 5-6: “Als jullie je leven werkelijk beteren, als jullie elkaar rechtvaardig behandelen, vreemdelingen (*gêr*), wezen en weduwen niet onderdrukken, in dit land geen onschuldig bloed vergieten en niet achter andere goden aanlopen, jullie onheil tegemoet, dan mogen jullie hier blijven wonen, in dit land dat ik jullie voorouders gegeven heb. Zo is het altijd

geweest, zo zal het dan altijd zijn.” Want het oordeel komt, volgens Ezechiël 22: 7, omdat ‘vreemdelingen (*gêrim*) zijn uitgebuit en weduwen en wezen onrechtvaardig behandeld’. Een goede behandeling wordt niet alleen gevraagd omdat God het wil, nee, “jullie zijn zelf vreemdelingen (*gêrim*) geweest in Egypte” (Ex. 22: 20). Daar werden de Israëlieten aanvankelijk gastvrij opgenomen voordat ze werden onderdrukt. Deze dubbele ervaring moet hun gedrag tegenover vreemdelingen bepalen. Zo is de sabbatrust ook voor de vreemdeling want hij mag niet uitgebuit worden.

Soorten

Maar er zijn vreemdelingen en vreemdelingen. Zo waren er meer en andere vreemdelingen in Juda na de ballingschap. Van oudsher waren er vreemdelingen (enkelvoud *gêr*) die zich als bijwoner in het land of bij een stam vestigden. Ze hadden wel rechten (Lev. 24: 15-22) maar geen grondbezit. Daarom hadden ze, evenals Levieten, recht op rechtsbescherming. Deze ‘vreemdelingen’ werden dus opgenomen in de lokale samenleving.

Een ander soort vreemde(ling) die dit lot niet te beurt viel, was de *nochri*, die ‘vreemd, uitheems’ was vanwege zijn cultuur of godsdienst en gewantrouwd werd. Job (19: 15) wordt door zijn huisgenoten als een *nochri* beschouwd. Deze term wordt in Nehemia (bijv. 13:23) vaak voor uitheemse vrouwen gebruikt (*nochria*) in negatieve zin vanwege hoererij of verleiding tot afgodendienst. Maar ook Lea en Rachel (Gen 31:15), de vrouwen van Salomo, en Ruth (2:10) worden zo genoemd. Zelfs Mozes is een *nochri*.

De in ballingschap gevoerde Israëlieten werden zelf ook vreemdelingen in het buitenland. Aangemoedigd door de profeten (Jer. 29: 7) zetten ze zich in voor de bloei van Babylon want “ de bloei van die

stad is ook jullie bloei'. Geleidelijk raakten ze goed ingeburgerd en bezetten posten in bestuur, handel en landbouw. Blijkbaar voelden ze zich er goed thuis want toen Cyrus in 538 vóór de gemeenschappelijke jaartelling de terugkeer van ballingen toestond, bleven veel joden, onder wie een aantal Levieten, achter in Babylonie. Sommige gingen later met Ezra mee terug naar Jeruzalem, andere zoals Ester bleven wonen in het Perzische Rijk. Ester en Daniël waren blijven vasthouden aan hun eigen wetten en rituelen. Dit leverde Ester en Daniël problemen op. Maar ook buitenlanders in Israel bedreigden met hun afgodendienst het jodendom met zijn monotheïsme. Vandaar het voorkomen van huwelijken met buitenlandse vrouwen, en het tegengaan van offerplaatsen voor vreemde goden, waaraan ook koning Salomo zich bezondigde (1 Kon. 11: 4-8). De praktijk was echter weerbarstiger dan de leer. Zeker na de ballingschap, moest het 'heilige zaad' (Ezra 9: 2) zuiver gehouden worden. Zo werden niet-Israelitische vrouwen met hun kinderen weggestuurd. Tegen deze strengheid in de leer en de praktijk van uitzetting, zoals we die kennen uit de boeken Ezra en Nehemia, zou het Hooglied, volgens Mimi Deckers, in opstand komen met een vrouwvriendelijke benadering. Ook het respect voor de heiligheid van de Tempel moet terugkeren (Ezechiël 40 -44).

“Jullie hebben vreemdelingen (*nechar*, cf. *nochri* is *vreemd, onbekend, buitenlands*), onbesneden van hart en van lichaam, in mijn heiligdom toegelaten en zo is mijn tempel ontwijd”² (Ez. 44: 7). In het nieuwe Sion “dan zullen jullie inzien dat ik, de Heer, jullie God, woon op de Sion, mijn heilige berg. Jeruzalem zal een heilige stad zijn; vreemden (*zarim*) zullen er niet meer binnengaan”. Het gaat

---

² Cf. Deut. 23: 2-3

hier dus niet over de tijdelijk verblijvende vreemdelingen (*gêr*), maar over de *nechar* (*uitheemse*) of de *zar* (*logé*). De ‘goede’, in Israël verblijvende vreemdeling (*gêr*) mocht deelnemen aan het familie pesachmaal, bij de gemeente behoren maar moest zich wel laten besnijden en zich aan het verbond houden. De ingeburgerde vreemdelingen, die kinderen hebben gekregen in het land, moeten grond krijgen (Ez. 47: 20). In een profetisch visioen hoort zelfs de ‘vreemde’ vreemdeling (*nechar, nochri*) erbij. Jesaja 56:6-7 “ En de vreemdeling die zich met de Heer heeft verbonden om hem te dienen en zijn naam lief te hebben, om dienaar van de Heer te zijn- ieder die de sabbat in acht neemt en niet ontwijdt, ieder die vasthoudt aan mijn verbond-, hem breng ik naar mijn heilige berg, hem schenk ik vreugde in mijn huis van gebed; zijn offers zijn welkom op mijn altaar. Mijn tempel zal heten ‘Huis van gebed voor alle volken’.” Maar dat lijkt wel een ver gevorderde inburgering te vereisen.

In het Nieuwe Testament zal Paulus deze universalistische visie uitwerken. (Gal. 3: 28-29). Er zal geen jood of Griek meer zijn. En, kunnen we toevoegen, ook geen Syriër. Want we zijn allen dochters en zonen van Abraham, kinderen van één Vader.

Geraadpleegd: *Balingen, buren en buitenlanders*, R. Buitenwerf, C. Verheul, uitg. NGB, Heerenveen 2007

Hagar in Genesis en in de islamitische traditie

door P. Reesink

Hagar lijkt het prototype te zijn van de vluchteling, de migrant, de verstotene en verbannene. Zij is bekend bij joden, christenen en

moslims. Naast overeenkomsten tussen Tanach en islamitische traditie zijn er ook verschillen.

Hagar in Genesis: gezien en gehoord

In onderstaand artikel proberen we te laten zien hoe Hagar van prinses (volgens de traditie) tot slavin wordt gedegradeerd en door haar meesteres wordt vernederd. Maar God hoort naar haar (Ismael) en ziet naar haar om, geeft haar een bron van levend water en belooft haar zoon een groot volk.

Hieronder volgt de letterlijke vertaling van de Hebreeuwse Bijbel:

Genesis 16

1: En Sarai, de vrouw van Abram, had niet gebaard aan hem. Maar zij had een Egyptisch dienstmeisje, en haar naam was Hagar. 2: En Sarai zei tot Abram: Zie toch! De Eeuwige heeft mij weerhouden te baren. Kom toch tot mijn dienstmeisje. Misschien zal ik gebouwd worden uit haar. En Abram hoorde naar de stem van Sarai. 3: En Sarai, de vrouw van Abram, nam Hagar, de Egyptische, haar dienstmeisje, aan het eind van tien jaar dat Abram in het land Kanaän woonde, en zij gaf haar aan Abram, haar man, aan hem tot vrouw. 4: En hij kwam tot Hagar en zij werd zwanger. En toen zij zag dat zij zwanger geworden was, werd haar meesteres licht in haar ogen. 5: En Sarai zei tot Abram: De gewelddaad jegens mij is op jou. Ik, ik heb mijn dienstmeisje in jouw schoot gegeven, en nu zij ziet dat zij zwanger geworden is, ben ik licht in haar ogen. Laat de Eeuwige richten tussen mij en tussen jou. 6: En Abram zei tot Sarai: Zie toch, jouw dienstmeisje is in jouw hand; doe aan haar het goede in jouw ogen. En Sarai vernederde haar, en zij vluchtte van voor haar weg.

7: En een bode van de Eeuwige vond haar boven een waterbron in de steppe, boven de bron op de weg naar Sur. 8: En hij zei: Hagar, dienstmeisje van Sarai: Waar ben je vandaan gekomen? En waar heen ga je? En ze zei: Van voor Sarai, mijn meesteres ben ik op de vlucht. 9 En de bode van de Eeuwige zei tot haar: Keer terug naar je meesteres en verneder je onder haar hand. 10: En de bode van de Eeuwige zei tot haar: Ik zal jouw zaad sterk vermeerderen, en het zal vanwege de menigte niet geteld kunnen worden. 11: En de bode van de Eeuwige zei tot haar: Zie jij bent zwanger en je zult een zoon baren, en je zult zijn naam noemen Ismaël, want de Eeuwige heeft gehoord naar jouw vernedering. 12: En hij zal een wilde ezel van een mens worden. Zijn hand zal zijn tegen allen, en de hand van allen tegen hem, en ondanks al zijn broers zal hij wonen. 13: En zij noemde de naam van de Eeuwige die tot haar sprak: Jij bent een God van het zien. Want zij had gezegd: Heb ik ook hier gezien nadat hij mij gezien heeft? 14: Daarom noemt men de put: put voor de levende die mij ziet; zie, die is tussen Kadesj en Bered. 15: En Hagar baarde aan Abram een zoon. En Abram noemde de naam van zijn zoon die Hagar hem gebaard had Ismaël. 16: En Abram was zesentachtig jaar toen Hagar Ismaël baarde voor Abram.

In dit verhaal is er sprake van zes acteurs: Sarai, Abram, Hagar, Ismaël, de engel en God. Sarai lijkt alles te regelen. Zij neemt het initiatief. Abram voert de suggesties en bevelen van zijn vrouw uit. Hagar – volgens de joodse traditie een Egyptische prinses, wier naam ‘migrante’ betekent- wordt vernederd zowel door Sarai als door de engel. Ze is nu eens de wettige vrouw van Abram (vers 3) dan weer het dienstmeisje (*shifkha*) dat deel uitmaakt van de familie en juridisch gezien bezit is van Sarai. Abram lijkt klem te zitten tussen deze twee vrouwen. Volgens de traditie houdt hij van Hagar, durft haar

niet te corrigeren of haar op haar nummer te zetten. Anderzijds is Sarai de meesteres van Hagar. Gods gedrag lijkt ook dubbelzinnig. Hij heeft dan wel Hagars onderdrukking gehoord maar laat de engel zeggen dat ze zich moet vernederen voor Sarai.

Twee kernwoorden komen terug: ‘zien’(ogen) en ‘horen’. Sarai vernedert Hagar en deze, een fiere, trotse vrouw verkiest de vrijheid van de woestijn boven het leven als dienstmeisje van Sarai. Daar vindt haar een bode van de Eeuwige bij een bron (hetzelfde woord als oog). De bode, engel, kiest de kant van Sarai door haar ‘dienstmeisje’ te noemen in de eerste van zijn twee vragen. Hagar beantwoordt slechts de eerste vraag. “Hagar, dienstmeisje waar ben je vandaan gekomen?” Waar ga je naartoe?” Zo wrijft de engel het haar nog eens in dat ze aan Sarai toebehoort, terwijl Sarai Hagar juist als wet-tige echtgenote aan Abram gegeven heeft.: “Keer terug naar je meesteres en gedraag je (verneder je) als een dienstmeisje”. Ook na het goede nieuws (vers 10) blijft Hagar zwijgen. Zelfs na de tweede uitspraak ‘De Eeuwige heeft gehoord naar jouw vernedering’ (vers 11), blijft het stil aan Hagars kant. God heeft naar haar ellende gehoord zoals hij later zal kiezen voor andere verdruchte vrouwen (Lea tegenover Rachel (Genesis 29: 32), Hanna tegenover Peninna (1 Samuel 1: 11). God komt trouwens ook op voor onderdrukte mannen: Jakob tegenover Laban (Genesis 31: 42), Jozef in Egypte (Genesis 41: 52) en voor het volk Israël in Egypte (Exodus 3:7,17 en Exodus 4:31),

Pas in vers 13 spreekt Hagar weer: Jij bent een God van het zien. Hagar keert terug, al staat dit niet in de tekst. In de Joodse traditie wordt gezegd dat de reden dat de bode van de Eeuwige Hagar adviseert terug te gaan, is om ervoor te zorgen dat zij niet als ongehuwde moeder door iedereen veracht zal worden.

Na haar terugkeer baarde zij een zoon, die Abram de naam gaf van Ismaël: God hoort. Abram trouwens ook.

Het goede in Sarai's ogen was vernedering, het goede in Gods ogen is dat hij 'hoort' (vers 11). Hagar beseft dat dit 'horen' van God omzien is naar haar vernedering. In vers 13 en 14 staat: U bent een God van het zien, en: De levende die mij ziet.

Genesis 21

8: En het kind (Izaäk) werd groot en hij ontwende de borst. En Abraham maakte een grote maaltijd op de dag dat Izaäk de borst ontwende. 9: En Sara zag de zoon van Hagar, de Egyptische, die zij Abraham gebaard had, dollen. 10: En ze zei tot Abraham: Drijf deze werkster (*ama*) weg en haar zoon. Want de zoon van deze werkster zal niet erven met mijn zoon, met Izaäk. 11: En de zaak was zeer kwaad in de ogen van Abraham vanwege zijn zoon. 12: En God zei tot Abraham: Laat het niet kwaad zijn in jouw ogen over de jongen en over jouw werkster. Al wat Sara tot jou zegt, luister naar haar stem. Want in Izaäk zal voor jou zaad uitgeroepen worden. 13: En ook de zoon van de werkster, tot een volk zal ik hem maken, want jouw zaad is hij. 14: En Abraham stond vroeg in de morgen op, en hij nam brood en een zak water, en hij gaf aan Hagar, leggend op haar schouder, -en het kind-, en hij stuurde haar weg. En zij ging, en zij dwaalde in de woestijn van Beër Sjeva. 15: En het water uit de zak raakte op. En zij wierp het kind onder één van de struiken. 16: En zij ging (heen), en zij ging zitten voor zich, van tegenover, zo ver als boogschutters. Want zij had gezegd: de dood van het kind kan ik niet aanzien. En zij ging zitten van tegenover. En zij verhief haar stem en weende. 17: En God hoorde de stem van de jongen. En een bode van God riep tot Hagar vanuit de hemel. En hij zei tot haar: Wat is er van jou Hagar? Wees niet bang want God heeft de stem van de jongen

gehoord in waar hij is. 18: Sta op. Neem de jongen op. En grijp je hand vast op hem. Want tot een groot volk zal ik hem stellen.

19: En God opende haar ogen. En zij zag een waterput. En zij vulde de waterzak. En zij gaf de jongen te drinken. 20: En God was met de jongen. En hij werd groot. En hij ging wonen in de woestijn. En hij werd steeds meer boogschutter. 21: En hij ging wonen in de woestijn Paran. En zijn moeder nam voor hem een vrouw uit het land Egypte.

Commentaar

Gen. 21: 8-21 vertelt wat er gebeurt na de geboorte van Izaäk, wanneer Ismael al een jaar of dertien is. Sara zag Ismael ‘dollen’ (*metsakhêq* van *tsikhêq*= lachen, spotten, spelen, erotisch bezig zijn,(cf. Gen. 26: 9). Er staat niet vermeld wat Ismael precies deed. Misschien gedroeg hij zich als een puber met uitdagende seksuele handelingen en werd Sara kwaad omdat dit een slecht voorbeeld voor Izaäk zou kunnen zijn. Anderen suggereren dat Ismael zou gezegd hebben dat hij geen kind van Abraham was maar van Abimelech in wiens harem Sara een jaar tevoren nog was opgenomen. Geen wonder dat Sara kwaad werd. Een andere uitleg is dat Ismael niet kan uitstaan dat Izaäk het middelpunt van de belangstelling is. Sara is bang dat Ismael Izaäk gaat overheersen en ze vreest voor een herhaling van wat Kaïn met Abel heeft gedaan.

Ook vreest ze dat de erfenis en de zegen Izaäk zullen ontgaan. Ismael is immers de oudste zoon. Ismael moet dus verdwijnen. Sara sommeert Abraham om Ismaël met zijn moeder Hagar (Sara noemt haar ‘werkster’ in plaats van ‘dienstmeisje’) weg te sturen. Maar Abraham neemt het op voor Ismaël en Hagar. Het is Sara’s eigen initiatief geweest om Hagar als tweede vrouw te nemen en via haar nageslacht te krijgen. Opvallend is dat God in dit conflict de kant van Sara kiest.

Tegen Sara kan Abraham zich nog teweer stellen, maar tegen God kan hij niet op. Dus stuurt Abraham Hagar en hun beider zoon Ismael de woestijn in. Maar zonder ezel. En met weinig voedsel en water. De tekst suggereert dat Hagar ook het kind van 13 jaar moest dragen. Misschien was hij ziek. Abraham lijkt dus erg ongastvrij en bikkelaar op te treden tegen Hagar. Maar waarschijnlijk doet hij dit met opzet en hoopt hij stiekem dat zij snel zal terugkomen.

Vanzelfsprekend raakt het water uit de zak in de woestijn snel op. Hoe kan een moeder een stervend kind onder de struiken gooien en dan op een afstand zitten wenen? Maar op het hoogtepunt van dit drama hoort God weer de stem, deze keer van de jongen. Een bode roept uit de hemel dat hij een groot volk zal worden. Als Hagar naar de jongen gaat om hem op te tillen, opent God haar de ogen en ziet ze een waterput. Ze gaf de jongen te drinken.

God hoort, Hagar ziet

Zoals in Gen. 16 hoort God hier weer en doet God haar zien. Waar Sara(i) Hagar uit haar zicht wil laten verdwijnen, zorgt God dat Hij haar hoort en ziet. Waar Ismael volgens Sara mag wegwijnen in de woestijn, voorziet God hem van water. De God van het leven geeft levend water. 'En God was met de jongen'.

Ismael ging in Egypte wonen en trouwde een Egyptische vrouw. Waar Sara en Abraham Hagar en Ismael verdrijven als ballingen, vluchtelingen en ontheemden, richt God de blik op een bron waardoor zij gered worden. Tevens volgt de belofte van een groot volk.

Elie Wiesel heeft nog een juridische lezing, die overeenkomt met passages uit het wetboek van Hammoerabi. Bij onvruchtbaarheid mag de vrouw voor haar man een ander vrouw uitkiezen maar als de-

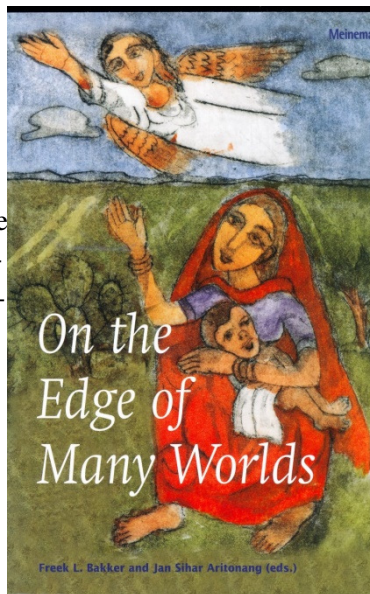
ze arrogant wordt krijgt ze weer de status van slavin. Hagar heeft in deze versie alle ellende aan zichzelf te danken.

Bibliografie: Elie Wiesel, *Profetisch Eerbetoon*, Gooi en Sticht, 1998 (heruitgave 2015 *Mijn liefde voor de profeten*, Kok, Kampen)

Hagar in de islamitische traditie

een voorbeeld voor vrouwen van moed en volharding³

Hiervoor zagen we hoe God in Genesis naar Hagar omzag. Ook in de islamitische traditie is Hagar (Hâdjar) een bekende figuur, die met haar angst in de woestijn en haar doorzettingsvermogen velen heeft geïnspireerd. De Indiase theoloog, pastor en kunstenaar Solomon P. Raj verbeeldde haar als ‘de verlatene’, als een dalit vrouw, hopeeloos alleen in de woestijn met een uitgedroogd kind, Ismael, op haar schoot. Maar er gloort hoop in de engel op de achtergrond.

³ Dit artikel is gebaseerd op *Bijbelse figuren in de islamitische traditie*, Martha Frederiks (red.), 138 bl., Meinema 2007. Maar M. Frederiks had haar verhaal over Hagar al eerder gepubliceerd in *On the Edge of many worlds*, Meinema, 2006 bl. 237-247.

Wat zeggen de Koran en de andere islamitische bronnen van de over Hagar?

De Koran noemt Hagar nooit expliciet bij haar naam. Er zijn slechts impliciete verwijzingen naar haar. In hoofdstuk (soera) 14 vers 37 staat dat de nakomelingen van Ismael in een onvruchtbare woestijn ('een vallei zonder gewas') zijn terechtgekomen. En soera 2: 158 geeft een beschrijving van één van de rituelen van de bedevaart waarbij de pelgrims heen weer lopen tussen de heuvels Safaa en Marwa op een drafje in navolging van Hagar, die dat deed om water te zoeken voor haar uitgedroogde baby.

Maar de overleveringen (hadieths) en de verhalen van de profeten vullen de schaarste van de Koran aan met soms veel details. Een dergelijke overlevering is te vinden bij Boechari. Hij is een van de verzamelaars, die uit de grote menigte van overleveringen de meest betrouwbare heeft genoteerd. Hij laat zien dat de komst van Hagar binnen het gezin van Abraham te maken had met een spannend verhaal, dat joden en christenen kennen uit Genesis 12: 10-20. Abram (zo heette hij toen nog in de Bijbel) en Sarai waren naar Egypte gegaan vanwege de hongersnood. Abram wist dat hij een knappe vrouw had, die zonder twijfel de aandacht van de Farao zou trekken. Dus vroeg hij Sarai om te doen alsof ze zijn zuster was. En zo gebeurde. Farao en zijn officieren konden hun verkikkerde blikken niet van haar afwenden. Maar de Heer trof Farao en zijn hof met zware plagen. En Farao, die Abram had overladen met geschenken, begreep dat zijn plagen te maken hadden met die beeldschone vrouw. Hij liet Abram snel met vrouw en bezittingen vertrekken.

Ditzelfde verhaal noteert Boechari als een hadieth. Zoals ook gebeurt bij de joodse midrasjim wordt het verhaal wat smeüiger. De islamiti-

siche traditie maakt de vromen vromer en de slechten slechter. Zo wordt de koning voorgesteld als een tiran. Abraham, het voorbeeld van de gelovigen, bevindt zich in een heidens volk en voert deze buitengewoon mooie vrouw op als zijn zus (in het geloof). Sara dreigt te worden aangerand of verkracht. Zij doet haar rituele wassingen en bidt tot God dat deze heiden haar niet zal verkrachten. De koning begint te stuip trekken. Na Sara's gebed wordt de koning weer gezond. Hij heeft zijn lesje niet geleerd want opnieuw benadert hij Sara. En weer volgen er stuip trekkingen. Dit herhaalt zich enkele malen. Uiteindelijk dringt het tot hem door, "jullie hebben een duivel op me afgestuurd. Breng haar terug naar Abraham en geef haar Hagar". En zo kwam Sara terug bij Abraham en zei: God heeft deze heiden vernerderd en ons een slavinnetje gegeven. Tot zover de hadieth.

De eerbied en liefde van moslims voor Hagar blijken ook uit de betekenis die men geeft aan de naam Hagar: 'zij die migreert' om moeder te worden van de profeet Ismael, of 'zij die afstand neemt van het kwade' en in de ene God gelooft te midden van de ongelovigen.

Jaloezie

Na de geboorte van Ismael werd Sara, volgens Ibn Kathier in de Profetenverhalen, jaloeers op Hagar en hij vervolgt daarna met het verhaal over de eerste vlucht van Hagar ongeveer zoals we die kennen uit Gen. 16: 1-16. Maar volgens Boechari vluchtte Hagar niet zelf, maar was het Abraham die Ismael en zijn moeder naar elders meenam.

Volgens AlTabari was Sara zo boos dat ze zwoer dat ze iets zou afsnijden van Hagar. 'Ze zei: "Ik zal haar neus afsnijden, ik zal haar oor afsnijden- maar nee, dat zou haar misvormen. Ik ga haar besnijden...". En dat deed ze. En Hagar nam een stuk stof om het bloed te

stelpen. Daarom worden vrouwen tot op vandaag de dag besneden en hebben stukken stof nodig.’ Deze overlevering wordt ten onrechte gebruikt om vrouwenbesnijdenis te verdedigen.

Wat wel duidelijk is, is dat in de islamitische en joods-christelijke traditie Sara als wraakzuchtig wordt voorgesteld. In beide tradities vindt er ook duidelijk een verstoting plaats. Of-schoon Ismael de legitieme zoon was van Abraham, bleef Sara de meesteres van zijn moeder Hagar. Ze had dus het recht om Hagar weg te sturen. De manier waarop dat gebeurde is anders dan in de Bijbel. De *sahieh* (verzameling) van Boechari vertelt het ongeveer als volgt: “Abraham bracht Hagar en haar zoon Ismael, terwijl ze hem nog voedde, naar een plaats in de buurt van de Ka’aba, onder een boom op de plek Zamzam, de hoogste plek in de [huidige] moskee. Gedurende die dagen woonde er niemand in Mekka en was er geen water. Hij installeerde hen daar, zette een leren zak die wat dadel bevatte en een kleine waterzak met wat water bij hen neer en begon de terugweg naar huis. Ismael’s moeder ging hem achterna, zeggend: O Abraham, waar ga je heen en waarom laat je ons achter in deze vallei waar geen mensen zijn om ons gezelschap te houden en verder ook helemaal niets is? Ze herhaalt de vraag meerdere malen maar Abraham keert zich niet om. Op haar vraag ‘Heeft God je dit bevolen?’ antwoordde hij bevestigend. Toen zei ze: Dan zal Hij ons niet vergeten. Buiten zicht zei Abraham (Koran 14: 37): “Onze Heer, ik heb een aantal van mijn nakomelingen in een onbegroeide vallei bij uw gewijde Huis laten wonen opdat zij de *salât* (het rituele gebed) verrichten. Maak dat de harten van sommige mensen tot hen genegen zijn en voorzie hen van vruchten. Misschien zullen zij dankbaar zijn”.

Toen het water op was rende Hagar wanhopig de berg Safaa op, maar bespeurde niemand. Ze holde door de vallei de berg Marwa op, maar weer ontdekte ze niemand. Zo rende ze zeven keer. De profeet zei: dit is de bron van de traditie van het op een drafje lopen tussen Safwaa en Marwa tijdens de bedevaart. Toen hoorde ze een stem: ‘je hebt me je stem laten horen; heb je iets om me te helpen? Ze zag een engel op de plek Zam-zam gravend in de aarde totdat het water begon te stromen. Ze vulde haar waterzak. Het water bleef maar stromen. Ze dronk ervan en voedde het kind. De engel zei: Wees niet bang dat je vergeten zult worden, dit is het Huis van God dat door deze jongen en zijn vader gebouwd zal worden en God vergeet zijn mensen nooit.

Hibba Abugideiri looft Hagar om haar vertrouwen in God, gepaard aan een actieve inzet. Ze lijkt evenals Maria een bijna-profeet. Abugideiri ziet haar als een rolmodel voor emancipatie en onafhankelijkheid voor de vrouw. In een heidense patriarchale maatschappij corrigeert zij vrouwonvriendelijke handelwijzen zoals heden ten dage Amina Wadud doet.

Voor de Syriër Muhammad Ali al-Hashimi is Hagar de ideale gelovige moslim vrouw die onder allerlei omstandigheden op God vertrouwt. Zij combineert de deugden van zorgend moederschap met totale afhankelijkheid van God.

Hoe het verder ging met Hagar, weten we niet. Hagar zou begraven zijn dicht bij wat later de Kaäba zou worden. Na haar dood zocht Abraham Ismael weer op en samen bouwden ze de Kaäba

Shariati, de ideoloog van de huidige Iraanse sjjiitische islam, herinnert eraan dat een van de ritën van de bedevaart (de *say*, het op een

drafje lopen) teruggaat op het geloof van een zwarte slavin. Ook Hagar's laatste rustplaats is voor Shariati een empowerment niet alleen voor vrouwen maar ook voor mensen van een lagere sociale status en voor niet-Arabische moslims. Voor veel islamitische vrouwen is zij een voorbeeld van moed en een aansporing om zich niet in een minderwaardige positie te laten drukken. In de ogen van God zijn alle mensen gelijkwaardig, ongezien sekse, ras of sociale positie.

Tot slot: Waar Hagar in de joodse en christelijke traditie in de schaduw staat van Sara, en haar zoon Izaäk, een van de aartsvaders die zorgt voor het nageslacht waaruit het volk van Israel ontstaat, is deze 'prinses-slavin-migrant' in de islamitische traditie, tenminste in de volksdevotie, een 'aartsmoeder' uit wie later de islamitische gemeenschap zal ontstaan.

Zoals de berg Moria (in het huidige Jeruzalem de Tempelberg) voor de joden een van de ontstaansplaatsen en- verhalen is van het volk Israel vanwege de binding van Izaak , zo zijn Abraham en Hagar door middel van de bedevaart met het begin van de islam verbonden.

De status van vluchtelingen in de islam

Door A. Alasag. Alper Alasag is secretaris van het Platform INS (<http://www.platformins.nl/>) en redactielid van BEGRIP

Dit artikel zal enerzijds de rechten van een niet-moslim in een islamitisch land en anderzijds de emigratie – in het bijzonder het asielrecht - van een moslim naar een niet-moslim land behandelen.

De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens definieert het recht op asiel als volgt: " Een ieder heeft het recht om in andere landen asiel te zoeken en te genieten tegen vervolging." (artikel 14/1).

Eén van de negatieve gevolgen van oorlogen zijn vluchtelingen. Een burger die door bepaalde interne conflictsituaties zijn land vrijwillig of onder dwang verlaat en nog geen burgerschap geniet van een ander land wordt een vluchteling genoemd (Sevig 1983; Altug 1967).

Al sinds de beginperiode heeft de islam de relaties met niet-moslims in een juridisch kader geplaatst, de toegang tot een islamitisch land nooit geweigerd en de fundamentele basisrechten aan deze mensen toegekend. In een samenleving die niet op een raciale gronden maar op een geloofseenheid is gebaseerd is, krijgen mensen die hierbuiten vallen in het algemeen de status van 'vreemdeling'.

Volgens de islam bieden de verschillen in ras, kleur en taal een gelegenheid voor ontmoeting tussen die mensen (ar-Rûm 30: 22; al-Hujurât 49: 13). Zowel de universele boodschap (de islam sluit niemand uit) als de afkeuring van godsdienstdwang (el-Baqara 2: 256; el-Kahf 18: 29) zijn fundamentele aspecten waarop de islam zijn opvatting over een multiculturele en multireligieuze samenleving baseert.

De niet-moslims werden onderverdeeld in burger (*dhimmî*, beschermeling) en vluchteling (*musta'min*).⁴ De rechten op vrijheid van geloofsovertuiging en veiligheid werden door de staat gewaarborgd. Terwijl de *dhimmî*'s een politieke en juridische band hebben met de staat, hebben de vluchtelingen (*musta'minûn*) het recht om tijdelijk

---

⁴ *musta'min* is iemand die veiligheid zoekt, zijn toevlucht neemt tot iemand

onder de juridische hoede van de staat te verblijven. De bron die de islam hanteert voor de toekenning van deze rechten aan buitenlanders is niet het internationale recht en ook niet het wederkerigheidsprincipe, maar gewoonweg de waardigheid van het mens-zijn: de desbetreffende persoon stelt zichzelf onder de hoede van de islamitische staat (Özel 2013).

De Koran zegt: “Behalve degenen die tot een volk behoren waarmee jij een verbond gesloten hebt, of zij die tot u komen terwijl hun hart zich verzet u te bestrijden of hun eigen volk aan te vallen. En indien Allah wilde, zou Hij hun macht tegen u hebben gegeven; dan zouden zij zeker tegen u hebben gevochten. Dus, als zij zich van u op een afstand houden en u niet bestrijden en u vrede aanbieden - heeft Allah u niet toegestaan iets tegen hen te ondernemen” (An-Nisa 4: 90).

Hier worden diegenen bedoeld, die niet in oorlog zijn met de moslimbevolking, die in conflict zijn met hun eigen bevolking, bevolkingen die een verbond hebben gesloten met moslims en degenen die asiel zoeken in een islamitisch land. In de islamitische terminologie worden dit soort situaties aangeduid als een (veiligheidspact) overeenkomst”. Prof. Dr. Vehbe ez-Zuhayli definieert een *amâna* overeenkomst als “een overeenkomst die de veiligheid (leven en bezittingen) waarborgt van iemand die een islamitisch land binnen wil treden of zich wil overgeven aan een islamitisch leger”.

Elke burger in de islamitische samenleving kan garant staan voor een vluchteling (*musta'min*) zodat deze daar zijn leven kan voortzetten. Het merendeel van de islamitische geleerden waren het hierover eens. Alleen de geleerden van de Malikitische rechtsschool (Noord Afrika) vonden dat dit besluit uitsluitend genomen kon worden door de staat. Een hadieth hierover (Ibn Mâce, “Diyât”, 31; Ebû Dâvûd,

“Cihâd”, 147): ‘Moslims zijn als één hand met degenen buiten hun kring. Binnen hun kring is hun bloed en bezittingen gelijkgesteld. Men kan zelfs voor iemand met de laagste niveau een amâna geven’. Volgens deze hadieth kan, ongeacht de maatschappelijke status van een vluchteling, elke burger garant staan voor hem zodat de vluchteling in het desbetreffende land kan blijven.

Verder hangt er volgens Ez-Zuhayli een voorwaarde aan de acceptatie van de aanvraag voor een amâna, namelijk dat de aanvrager geen infiltrateerder moet zijn en geen trekjes vertoont van sabotage en op-hitsjerij. Elk moslim heeft het recht om de aanvraag voor amâna af te wijzen. Overigens is een niet-moslim niet verplicht om een amâna te aan te vragen. Een voorbeeld hiervoor is dat tijdens de verovering van Mekka profeet Mohammed (vrede zij met hem) iedereen, een enkeling uitgezonderd, een amâna heeft gegeven.

De verzen “Zolang zij getrouw jegens u zijn, weest getrouw jegens hen” (at-Tawba 9:7) en “En als gij ontrouw van een volk vreest verstoot hen dan op gelijke wijze (al-Anfâl 8: 58) dienen volgens de Maliki , Shafii, Hanbali, Imami en Zeydi-juristen als grondslag voor het feit dat amâna een bindend contract is en dit pas verbroken kan worden als de musta’min (amâna-houder) schadelijke handelingen verricht tegen moslims.

In het algemeen hebben dhimmî’s behalve bepaalde religieuze zaken gelijke rechten en plichten als een burger (Kâsânî, VI, 280-281; VII, 100; Osman b. Ali ez-Zeylaî, IV, 126; İbnü’l-Hümâm, VI, 248). Ook de vluchtelingen (musta’minûn) kunnen binnen de verblijfsperiode gebruik maken van publiek-private rechten, zoals het recht op bezitting, familie, schulden en handel. Dit is noodzakelijk voor een vluchteling om de kans te krijgen om een goed leven te kunnen leiden.

De ‘amâna’ had een belangrijke plek binnen de binnenlandse en buitenlandse politieke strategie van de in Medina opgerichte islamitische staat. Er zijn veel voorbeelden in deze periode te noemen van verstrekte ‘amâna’ documenten aan buitenlanders. Een vers dat in Medina is geopenbaard luidt: “En als één der afgodendienaren u om bescherming vraagt, schenk hem dan bescherming dat hij het woord van Allah moge horen; voer hem dan naar de plaats, waar hij veilig is. Dit is omdat zij een volk zijn dat niet weet.”(at-Tawba 9: 6). Alhoewel dit vers de overeenkomst tussen een moslim en een niet-moslim insinueert heeft de Profeet (vrede zij met hem) bekeerlingen naar de islam die hun angsten voor de wandaden van het verleden niet konden verwerken en joden en christenen ook ‘amâna’ overeenkomsten gegeven. Tussen deze mensen zat ook de bekeerling ‘Vahsi’ die in het verleden – toen hij nog geen moslim was –de oom van de Profeet (vrede zij met hem) ‘Hz. Hamza’ heeft gedood (Aynî, I, 233). Sommige ‘amâna’ documenten die de Profeet (vrede zij met hem) aan niet-moslims heeft verstrekt zijn tot op vandaag gehandhaafd. Een voorbeeld is het ‘amâna’ document gegeven aan de christenen uit Najrân. Het document begint met “In de naam van God, de Barhmartige, de Genadevolle” en gaat door met “Geschreven aan het volk van Najrân door de Rasûl van Allah”. In dit lange ‘amâna’ document is er overeengekomen dat in ruil voor 2000 pakken (kleding) de levens, geloven, gronden, bezittingen van het volk van Najrân onder de hoede van Allah en zijn Profeet worden beschermd (İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 628-646) .

Na de verovering van Istanbul in 1453 heeft de sultan Mehmet II een officieel amâna document overhandigd aan de Genovanen in Galata (wijk in Istanbul). In geval van beperking van vrijheden hebben niet-moslims dit document als bewijsstuk aangevoerd in de rechtszaal.

Het Ottomaanse Rijk heeft vele vluchtelingen geaccepteerd zoals in 1492, toen tienduizenden joden vanuit Spanje naar het Ottomaanse Rijk zijn gevlucht.

Een paar situaties waarbij een niet-moslim in een islamitische staat als vluchteling verblijft: Beëindiging van de (amâna) overeenkomst:

Een *musta'min* (vluchteling) die de *amâna* overeenkomst schendt of beëindigt zal beveiliging van de staat genieten totdat hij een veilig oord vindt. In het geval van remigratie of het vertrek naar een ander land, vervalt het recht van de vluchteling op veiligheid van leven maar wordt de veiligheid van zijn bezittingen door de islamitische staat gecontinueerd. De desbetreffende persoon kan met deze bezittingen doen en laten wat hij wil en die dus ook naar zijn nieuwe verblijf verplaatsen. Deze bezittingen worden door de erfgerechtigden geërfd en indien deze er niet zijn, gaan deze bezittingen naar de schatkist van de staat. Wanneer de vluchteling naar het buitenland gaat met de intentie om terug te keren naar de islamitische staat, zal de waarborg voor zijn levens- en bezittingsveiligheid door blijven gaan (Mv.F, XXXVII, 177-178).

Handel

Volgens de Hanafi leer wordt bij de berekening van het belastingpercentage dat een vluchteling moet betalen, zodra hij handel bedrijft binnen de grenzen van een islamitische staat, gekeken naar het belastingpercentage dat wordt opgelegd aan moslims in het herkomstland van de *musta'min* (vluchteling). De *musta'min* moet dan hetzelfde belastingpercentage aan het desbetreffende islamitische land betalen.

Burgerschap

Indien hij na het einde van zijn verblijfsperiode het land niet verlaat

en/of vaste activa koopt en hierover belasting betaalt, of als een vrouwelijke vluchteling (musta'mina) trouwt met een dhimmi, dan beschouwt de islamitische staat dit als een daad waarbij de musta'min het burgerschap van de betreffende staat heeft geaccepteerd en waarbij de musta'min vervolgens de status verkrijgt van een dhimmî. (Serahsî, el-Mebsût, X, 84; Kâsânî, VII, 110; el-Fetâva'l-Hindiyye, II, 234-235; Abdülkerîm Zeydân, s. 32-37).

Emigratie van moslims naar niet-moslim landen

Moslims mogen in gevallen van onderdrukking vluchten naar landen waar het veilig en stabiel is. Toen de moslims een minderheid waren in Mekka en blootgesteld werden aan oppressie en martelingen, zei de profeet Muhammed (vrede zij met hem) "Konden jullie maar naar Habesistan (Ethiopië) gaan. Want de koning van dat land is rechtvaardig." (İbnHişâm, es-Siratü'n-Nebeviyye, Beyrut ty. (Dâru'l-Ma'rife), 1-2/321; İbnü'l-Esir, el-Kâmil fi't-Târih, Beyrut 1987, 1/596.). Na deze aanmoediging van de Profeet zijn de moslims naar Ethiopië gevlucht.

Moslims die te maken hebben met politieke oppressie en/of geloofsbeperking en de kans hebben om te vluchten naar een veilig, rechtvaardig land maar dit toch niet doen, zullen in het hiernamaals niet in staat zijn dit te verantwoorden omdat de door hen aangevoerde redenen niet zullen worden geaccepteerd. Dit vers bevestigt dit: "Voorwaar de engelen zullen tot hen die ze doen sterven, terwijl dezen hun eigen ziel onrecht aandoen, zeggen: "In welke toestand waart gij?" Zij zullen antwoorden: "Wij waren in het land machteloos." Zij (de engelen) zullen echter zeggen: "Was Allah's aarde u niet groot genoeg om daarop te verhuizen?" Zij zijn het, wier tehuis de hel zal

zijn en dat is een kwade bestemming. Met uitzondering van de zwakken onder de mannen en vrouwen en kinderen, die geen middelen tot hun beschikking hebben, noch een weg kunnen vinden”(al-Nisa 4 :97-98).

Men kan gedachten hebben zoals: “Ik wil wel gaan vluchten maar ik ken die plek niet. Zal het mij wel lukken om daar rond te komen? En als ik tijdens de vlucht doodga, wat gebeurt er dan”? Dit is een misplaatste gedachte. Want “Wie terwille van Allah vlucht, zal op aarde toevluchtsoorden en overvloed vinden. En wie van zijn huis weggaat, zijn land verlatend terwille van Allah en Zijn boodschapper en de dood achterhaalt hem - zijn beloning bij Allah staat vast; Allah is Vergevensgezind, Genadevol (al-Nisâ, 4:100)”. Als dus iemand angstig is zijn dagelijkse brood niet te kunnen verdienen en/of bang is voor de dood tijdens zijn vlucht, kan hij deze redenen niet aanhalen om niet te vluchten.

Kort samengevat, in de islam kunnen niet-moslims die blootgesteld zijn aan oppressie en beperkt worden in hun vrijheid in hun land, als vluchteling worden geaccepteerd in een islamitisch land. Omgekeerd mogen moslims die identieke situaties meemaken in hun eigen land vluchten naar andere landen waar het veilig is.

Boeken

Vademecum van de islam, de islam in 400 begrippen Red. R. Hausman, W. van Rooy & P. Derie, 192 bl., uitg. Damon, ISBN 9789460362200. Prijs 18,90 euro.

In de laatste 20 jaar heeft een aantal Vademecums het licht gezien. De kwaliteit hiervan was vaak bedroevend. De oorzaak: de publicatie

was het werk van één auteur; het aantal onderwerpen werd te kort, te onvolledig, en vaak foutief beschreven of vanuit vooroordelen. Dit geldt meestal niet voor het huidige boek. Vier honderd begrippen worden uitvoerig en op deskundige wijze beschreven door talrijke Nederlandse en Vlaamse islamologen en arabisten, onder wie Hans Janssen. Dit is te merken aan de soms technische beschrijvingen en moeilijke woorden zoals soteriologie in plaats van verlossingsleer, occultatie in plaats van verborgenheid. Het is de vraag of “iedereen met een algemene interesse”, deze woorden verstaat. De geleerde heren (vrouwen worden niet genoemd) vertalen soms verkeerd: *djâhada*, betekent niet allereerst ‘strijden’, als enige betekenis gegeven, maar ‘zich beijveren, zich inspannen’. Dat christenen in een islamitische staat ook onderworpen zouden zijn aan de sjaria, is geen algemeen gedachtengoed van moslimgeleerden.

Soms lijkt er een zekere vooringenomenheid tegen het christendom te bestaan. Zo wordt bij de beschrijving van Jezus gezegd dat hij helpers (apostelen) had en monniken die volgens de Koran ‘niet altijd te vertrouwen zijn’. Waarschijnlijk is dit een verwijzing naar Koran: 9: 34 “Veel...monniken verteren de bezittingen der mensen door bedrog”. Maar – en dit wordt verzwegen- er staat ook in Koran 5: 82: “...Je zult merken dat zij die in genegenheid het dichtst staan bij hen die geloven (moslims) diegenen zijn die zeggen: Wij zijn christenen. Dat komt omdat onder hen priesters en monniken zijn en omdat zij niet hoogmoedig zijn”. In de Koran kent Jezus een dertigtal zeer positieve titels en eigenschappen, waarvan het Vademecum er slechts enkele van noemt. Maria daarentegen wordt wel positief beschreven.

De Koran bestempelen als ‘lyrische commentaren’ tegenover historische verhalen is wat kort door de bocht.

Je zou verwachten dat onder basisbeginselen of religieuze terminologie de vijf zuilen uitgebreid aan bod komen. Maar de *zakaat* (armenbelasting) bijvoorbeeld of de *sadaqah* (vrijwillige aalmoes) zijn niet te vinden. Wel wordt voor aalmoes verwezen naar *futuḥ*, ‘het geheel van aalmoezen, schenkingen en liefdadigheid gegeven aan soefi-sjeiks, derwischen en hun gemeenschap’. De doorsnee moslim kent dit woord niet met deze betekenis.

Bij de beschrijving van de aankondiging aan Maria/Maryam (soera 19) van een kind, klopt de volgorde van de gebeurtenissen niet. De Koran 19: 16-17 vermeldt dat zij zich eerst terugtrekt naar het oosten. Daarna zendt God een geest die zich voordoet als een goedgevormd mens. Het Vademecum zegt: bl. 104: ‘Een engel kondigt haar aan dat ze... een kind zal krijgen....Uiteindelijk trekt zij zich terug in het oosten ‘met een welgevormd mens’.

Een tweevoudige schrijfwijze, een ge vulgariseerde en een academische, terug te vinden in een Nederlands en Arabisch register, vergemakkelijkt het zoeken. Dat is ook nodig want de trefwoorden zijn verdeeld over zes hoofdstukken: basisbeginselen, religieuze terminologie, recht, Koran, sjiïsme, fundamentalisme en al deze begrippen lopen vaak door elkaar. Daarom is het moeilijk te begrijpen waarom ‘hond’ te vinden is onder basisbeginselen van de islam. Sommige begrippen zouden onder drie hoofdstukken kunnen vallen.

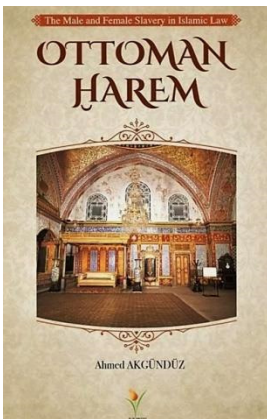
De academische transcriptie volgt die van de universiteit van Leiden. Waarom wordt *futuḥ* zonder punt onder de *h* geschreven en Abd el Wahhâb met punten onder de *h*? Academici zouden toch moeten weten hoe de puntjes wel of niet onder de *h* te zetten. Dit zijn in het Arabisch twee totaal verschillende letters en klanken.

Ondanks deze kritiepunten blijft het Vademecum een gedegen instrument om als klein naslagwerk geraadpleegd te worden.

– P. Reesink

Ahmed Akgündüz, *Ottoman Harem*. The Male and Female Slavery in Islamic Law, Rotterdam, IUR Press, 2015, 361 blz., € 25.00

Akgündüz, rector van de Islamitische Universiteit Rotterdam, heeft een grote kennis van de Ottomaanse wereld, het grote rijk dat in 1923 ten einde kwam. Hij verzet zich vaak tegen het kleineren van dat grote imperium. In 2011 publiceerde hij al een Engelstalige bewerking van een boek over 'waarheid en leugens over de Ottomaanse geschiedenis'. Dit nieuwe boek is de vertaling van een ander boek dat hij eerder in het Turks publiceerde. Vertaalster is de Engelse Mary Weld, die sinds haar huwelijk met

Said Nursi-leerling, Mehmed Ferinci, de naam Şükran Vahide gebruikt. Het boek heeft een sterk feitelijke, maar ook verdedigende, apologetische strekking. Hij laat niet na te vermelden dat de Christelijke evangelies en de brieven van Paulus de slavernij niet verbieden en dat ook iemand als Thomas Aquinas in de 13e eeuw schreef dat 'de natuur voorschrijft dat sommige mensen slaven moeten zijn van anderen' (86-7). Verreweg de meeste aandacht gaat evenwel in dit boek naar de status van slaven volgens het algemene islamitische

recht, specifieke bepalingen in het Ottomaanse wettelijke systeem en voorbeelden uit de praktijk. Blz. 143-5 geven zo een overzicht van duizend testamenten, waarbij in 241 gevallen sprake was van bezit van slaven, in de meeste slechts van één. Hij hekelt de overdreven Europese beschrijving van allerlei seksuele dwang in de harem (graag beschreven als één grote orgie in de tijd dat de Victoriaanse zeden van Europa seks onbespreekbaar maakten), maar ook de Britse dwang om slavernij af te schaffen in de 19e eeuw. Akgündüz is ook bekend als precies beschrijver van grote monumenten uit Istanbul, waaronder de Hagia Sofia. Hier krijgen we mooie foto's en precieze beschrijving van delen van het Topkapi paleis door een echte kenner. De blote dames als op de schilderijen van Ingres ontbreken, want die zijn er alleen in de geest van de schilder en zijn westers publiek. - Karel Steenbrink

Gürkan Çelik en Thijl Sunier (red.), *Het Nieuwe Turkije*. Europa's naaste buur in perspectief, Delft: Eburon, 2015, 271 blz. € 19.90

Van de twee grote moslimlanden die migranten naar Nederland brachten, komt Marokko maar zelden in het nieuws. Alsof er niet zoveel gebeurt aan de noordwest hoek van Afrika. Maar Turkije is wel en bijna dagelijks in het nieuws. De NTFF, Netherlands Turkish Friendship Foundation (opgericht door Gürkan Çelik die ook eerder de Dialoog-academie, nu Platform INS in Rotterdam is

begonnen), gaf daar in hun pand aan de P.C. Hooftstraat te Amsterdam een serie lezingen over, waar dit boek uit is ontstaan. De 17 bij-

dragen gaan bijna alle over aspecten van de actuele politieke situatie. Alexander Groot trekt grote lijnen in de diplomatieke relaties van 1600 tot nu. Er zijn ook drie bijdragen over literatuur en beeldende kunst, maar de meeste bijdragen gaan over de politieke actualiteit. Jan Jaap de Ruiter en Joost Lagendijk bespreken Erdoğan en zijn partij in contrast met de Arabische 'lente'-landen. Froukje Santing geeft een helder beeld van de wijze waarop de Turkse regering de banden met migranten in Europa aanhaalt. Er is wel geen apart ministerie voor als in Marokko, maar toch een groot 'Directoraat voor Turken in het Buitenland'. Deze heeft een 80 leden tellende adviesraad, waar vijf in Nederland wonende Turkse Nederlanders lid van zijn. De raad werkt vaak via Diyanet, de godsdienstige organisatie die niet alleen 142 moskeeën en hun imams onder zijn hoede heeft in Nederland, maar ook actief is bij zoiets als een demonstratie tegen een monument voor de Armeense holocaust in Almelo alsook bij de verkiezingen voor het Turkse parlement. Overigens plaatst Santing dit wel in perspectief: sinds 2001 heeft Italië 12 parlamentszetels voor 'Italianen in de diaspora' en zes in de senaat (95). Thijl Sunier benadrukt dat staat en religie in de 20e eeuw steeds een andere verhouding hebben gehad. Het Kemalisme van Atatürk was dominant tot 1945, maar de stichting van de religieuze Imam-Hatip scholen en de grote trek naar de steden vallen onder Menderes, die in 1960 door het leger werd geëxecuteerd. Hij beschrijft ook de verschillen tussen Erbakan (revolte van de oude kleine middenstand) en Erdoğan (nieuwe middenklasse).

Aan economische achtergronden van sociale en religieuze veranderingen wordt hier veel aandacht gegeven. De NTFB is ontstaan vanuit de Civil Society Organisation van de Hizmet of Gülenisten. Aan deze laatste wordt nauwelijks aandacht gegeven (alleen blz. 102:

naast Koerden, Armeniërs, linkse Turken, Alevieten dus nog een nieuwe groep die zich tegen Erdoğan keert). Er wordt in bijdragen van Lily Sprangers en Paul Dekker wel sterke de nadruk op gelegd dat deze CSO de basis moeten zijn voor een hervorming van de sociale structuur van Turkije. Uğur Ümit Üngör vraagt aandacht voor de Armeense genocide die hij op een sobere maar heldere manier beschrijft en ziet de positie van de Koerden als een verlengstuk ervan: de weigering om het pluralisme van het oude Ottomaanse rijk in het moderne Turkije op een moderne manier te accepteren. En nog veel meer. Een helder geschreven en actueel boek. - Karel Steenbrink

Abraham/Ibrahim, *De spiritualiteit van gastvrijheid*, Juliëtte van Deursen, Leo Mock, Marcel Poorthuis. Uitg. Stichting Pardes, 90 bl., 2015, 12,50 euro

In dit prachtige boekje staat Abraham centraal. Elke auteur benadert dit thema op een andere manier. Van Deursen (cf. Begrip 2014, nr.4, bl.172-186) geeft een korte beschrijving van de rijke persoonlijkheid van Massignon: arabist, mysticus, schrijver van een standaardwerk over Al Hallâdj, bekeerling, voorbereider van de verklaring Nostra Aetate van het IIe Vaticaanse Concilie. Massignon beschrijft zijn mystieke ervaring als een ontmoeting met de Vreemdeling, waarbij hij verwijst naar de drie gasten die bij Abraham op bezoek kwamen. In de vreemdeling is het God zelf die ons bezoekt. Zijn positieve benadering van de profeet Mohammed, al in 1908, is revolutionair, gezien de gebruikelijke negatieve visies van zijn tijdgenoten op de profeet en de islam. In 1948 zegt hij over de afstammelingen van Ismaël: “De islam is het grote mysterie van de goddelijke wil, het recht van de uitgesloten, diegenen die de woestijn in zijn gejaagd met Ismaël, hun voorouder”, tegen de ‘geprivilegieerde’ mensen van

God, de joden, en vooral tegen de christenen die de de goddelijke privileges van de Genade hebben misbruikt.’

Naar wie moet onze individuele of collectieve gastvrijheid uitgaan? Deze vraag beantwoordt Leo Mock met een verwijzing naar de joodse uitleg van de liefdadigheid (*chesed*) en gastvrijheid van Abraham (Gen.18: 1-16). Volgens deze traditie had Abraham zelfs zijn tent en de omgeving ervan specifiek ingericht voor gasten. Ze moesten verwend worden en lekker kunnen eten (vlees en tarwebrood), drinken (wijn) en slapen. Hij runde een herberg met vier openingen. En hij verplichtte zijn gasten om God na de maaltijd te danken. Volgens de rabbijnen had Lot de toewijding aan de gastvrijheid van Abraham geleerd. Daarom werd hij gered in tegenstelling tot de naar binnen gekeerde inwoners van Sodom.

Marcel Poorthuis biedt ons een bloemlezing aan van islamitische teksten over gastvrijheid. Hij laat zien dat de (na-bijbelse) verhaaltradities (hervertellingen) in het jodendom ook bekend zijn in christendom en islam, maar ook dat er geen éénrichtingsverkeer is en dat er een interreligieuze uitwisseling bestaat. In de joodse hervertelling worden bepaalde passages uit de Bijbel aan elkaar gekoppeld: de vuuroven van Daniël en die van Abraham; de vijand van Abraham en Nimrod, de tiran⁵; de ster bij de geboorte van Abraham en de ster in het proto-evangelie van Jakobus; de geboorte van Abraham en de geboorte van Mozes en van Jezus.

Deze benadering lijkt een paradigmawisseling te openen voor de studie van intertekstualiteit. Zo kunnen islamitische verhaaltradities middeleeuws-joodse vertellingen hebben beïnvloed. –P.R.

---

⁵ Cf. https://www.youtube.com/watch?v=s-pvVu_fIKM

Stemsleutels, *Bespiegelingen over woord, stem en taal*, Ari van Buuren, Valkhof Pers, 2015, 103 bl., 15,00 euro, ISBN 978 90 5625 4520

De auteur slaagt erin om in een klein boekje een grote verscheidenheid aan taal-, stem- en kleurklanken te laten horen. Wie van taal houdt, kan hier genieten. Spiegelingen, bespiegelingen, beelden en associaties rijgen zich aaneen tot een aantal columns, afgewisseld met gedichten. *Stemsleutels* weerspiegelt ook de soms zeer persoonlijke ervaringen van Ari van Buuren, die naast geestelijk begeleider en theoloog ook therapeut is. Als oud geestelijk verzorger in het UMC Utrecht en lid van United Religions Initiative is hij ook bezig met de interreligieuze dialoog.

De gedichten en aforismen van hemzelf en anderen zijn soms klaarhelder, soms ondoorgrondelijk, maar altijd een poëtisch mozaïek. De beelden en klanken tuimelen over elkaar maar in de gedichten komt men tot verstillig. “Zelf blijf ik me toch laten leiden door de prikkelende zowel geografisch als spiritueel bedoelde, maar in mijn beleving ook als zinderend-erotische metafoor van Sanneke Bolhuis: ‘De bedding leidt de stroom, en de stroom verlegt de bedding’.”

– P. Reesink

Van her en der

Aanslag Pasen 2016 in Pakistan: uitdaging voor de dialoog tussen christenen en moslims

Op 27 maart 2016 vierde de christelijke gemeenschap in Pakistan

Pasen. De geestdrift was groot. Vele christenen zaten tot buiten voor de kerken om Pasen te vieren. Maar om 18.45 uur kwam 'breaking news' binnen: een grote bomexplosie in Lahore, waar een militant zich opblies in het Gulshan-e-Iqbal park. Met Pasen komen christenen met hun families in dat park samen. Ook moslims nemen hun families daarheen mee. Bewust kozen de militanten deze Paaszondag voor een maximum aan schade aan christenen, moslims en anderen. De verantwoordelijkheid werd opgeëist door Jemaat-ul-Ahharar. Hun aanslag resulteerde in de dood van 74 personen onder wie 32 christenen. De meeste slachtoffers waren echter moslim.

In Pakistan behoren de christenen tot de armste kwetsbare klassen. Zij zijn gemakkelijk doelwit van de extremisten. De laatste jaren waren er verschillende aanslagen op christenen, meestal op een zondag! Zondag 28 oktober 2001 kwamen bij een aanslag in Bahawalpur 15 christenen om. Zondag 22 september 2013 werden bij een aanslag in Peshawar 126 christenen martelaar; zondag 15 maart 2015 stierven in Yuhannabad 26 christenen. Het inspireert ons echter dat ondanks deze dodelijke aanvallen de christelijke gemeenschap kracht vindt in haar geloof. Ondanks lijden en discriminatie groeit het aantal kerk-gangers. Lijden en vervolgingen maken ons niet langer bang. Wij zijn toegewijde volgelingen van de levende Heer Jezus Christus.

Vele moslims in Pakistan troosten ons en rouwen met ons mee. Wederzijds bidden wij voor moslim en christelijke slachtoffers. Allen zijn kinderen van de ene God. De moslim leiders veroordeelden ook in de pers deze gruwelijke aanval en verenigden zich met ons in waken en gebedsdiensten. De meeste moslims in Pakistan houden van vrede en veroordelen discriminatie van christenen. Slechts een klein aantal misleide radicale groeperingen valt ons en hun medemoslims

aan: bij moskeeën, kerken, scholen, openbare parken, legerplaatsen, politiestations, bussen, treinen, enz. Troostend is het te zien dat onze regering veiligheidsmaatregelen nam. Onze onversaagde stafchef Raheel Sharif startte een militaire operatie in de Punjab provincie (met 100 miljoen inwoners) om de schuldigen te vinden.

Ik organiseerde een Interreligieuze Herdenkingsdienst in ons Vredescentrum te Lahore op 2 april. Religieuze leiders van moslims, christenen en hindoes, mensenrechten-activisten en pleitbezorgers van de dialoog namen deel. Deze herdenkingsdienst is georganiseerd door URI-Pakistan en het Peace Center. Krachtig veroordelen wij deze terroristische daad.

De huidige deprimerende situatie in Pakistan spoort ons aan een positieve rol te spelen in het promoten van de dialoog, en het organiseren van seminars en symposia ter bevordering van een vreedzaam respectvol naast elkaar leven. Wij als promotors van de interreligieuze dialoog tussen christen en moslims, hebben onszelf beloofd nog actiever te worden in deze rol. Zo kunnen wij instrumenten zijn van heling en verzoening. Daarin besloten ligt ook het werken aan een verandering in de mind-set van de radicalen: moeilijk, maar niet onmogelijk.

In ons land gaat de strijd door tussen goed en kwaad, licht en duisternis, liefde en haat, vrede en geweld, recht en onrecht, aanvaarding en verwerping. Om dat te bereiken hebben we uw gebeden nodig, uw spirituele en morele steun. En met uw steun 'we shall overcome – some day'!

Fr James Channan o.p., Coordinator URI Pakistan, Director Peace Center, Lahore

Geef vrede in Syrië en Irak een kans

Er is veel discussie in Nederland over de toestroom en een goede opvang van vluchtelingen. Daarbij lijken we te vergeten dat de oorzaak in Syrië en Irak ligt. De burgeroorlog daar duurt nu al 5 jaar. Meer dan honderd duizend mensen zijn omgekomen en vele miljoenen zijn ontheemd. Het van huis en haard verdrijven van Yezidi's, van alle christenen en moslims, die het niet met het huidige regime of IS eens zijn, is mensonterend.

Hoe verschillende religies en minderheden daar eeuwenlang in een zekere mate van vrede naast elkaar leefden, lijkt steeds meer een vaag soort herinnering te worden. Joden worden al lang als ongewenst beschouwd. Dat dreigt nu ook voor de christenen, de Yezidi's en andere minderheden.

Toch zijn er ook tekenen van hoop in de vreedzame demonstraties voor een verenigd en democratisch Syrië, waarbij alle burgers gelijke rechten hebben. Deze beweging willen we van harte ondersteunen.

Daarnaast roepen we alle betrokken partijen op om bij de vredesbesprekingen in Geneve hun goede wil te tonen en constructief bij te dragen in de vredesonderhandelingen.

In Nederland ontmoeten we elkaar in het OJCM en praten we met elkaar: Joden, Christenen en Moslims, inclusief de mensen met een Syrische achtergrond. Het is goed om elkaar in de ogen te kijken, om de schreeuw om hulp tot in je ziel te laten doordringen, om de woede en de machteloosheid te delen, om samen te blijven zoeken naar oplossingen.

Waar wij ons in Nederland voor inzetten is, dat er voor diegenen die

vanwege het oorlogsgeweld naar Europa vluchten vanaf het begin een plek is, waar ze zich werkelijk veilig voelen, ook in de opvanglocaties. En we zijn bereid om met hen het gesprek aan te gaan, hoe wij hier als religies met elkaar omgaan. In ons omgaan met elkaar houden we rekening met de rechten van de minderheden. Niet dat dit altijd even goed gaat. Maar we hebben in elk geval plekken waar we elkaar ontmoeten en de verschillen en de pijnpunten bespreekbaar maken. En er is de bereidheid om elkaar voortdurend te stimuleren om hiermee verder te gaan.

Bij ons werk voor vluchtelingen in Nederland, maar vooral ook met het oog op de toekomst van Syrië voelen we ons gesteund door recente verklaring van de Wereldraad van Kerken, waarin gesteld wordt:

“De diversiteit van de regio moet bewaard worden en de rechten van een ieder, ongeacht religie, etniciteit of gender, moeten gewaarborgd worden. De religieuze en sociale waarden van het Syrische volk, inclusief vrijheid, waardigheid en tolerantie, en de Universele Verklaring van de rechten van de Mens, zijn essentieel voor de bescherming van de rechten van alle burgers.”

Evenzeer herkennen we ons in de Marrakesh verklaring van moslimleiders uit meer dan 120 landen van 25-27 januari 2016, die ook aansluit bij de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens:

“Wij roepen de verschillende religieuze groeperingen, die met elkaar verbonden zijn door de dezelfde nationaliteit, op om elkaar aan te spreken op de selectieve vergeetachtigheid over en weer, die de herinneringen aan eeuwen van samenleven in het zelfde land blokkeert. Wij roepen hen op het verleden weer op te bouwen via de herople-

ving van deze traditie van saamhorigheid en het herstellen van wederzijds vertrouwen, dat is uitgehold door extremisten, die daden van terreur en agressie plegen. En wij bevestigen, dat het niet toegestaan is om religie te gebruiken met als doelstelling om de rechten van religieuze minderheden in moslimlanden aan te vallen.”

O.J.C.M. zie: <http://www.raadvankerken.nl/?b=3911>

PKN neemt afstand van Jodenhaat Luther

De bekende reformator Maarten Luther riep in het verleden onder meer op om synagogen in brand te steken. De Protestantse Kerk in Nederland (PKN) heeft in een gesprek met de Joodse gemeenschap afstand genomen van zijn antisemitische uitlatingen, meldt het Reformatorisch Dagblad.

De orthodoxe rabbijn Raphael Evers, de liberale rabbijn Menno ten Brink en het Centrum Informatie en Documentatie Israël (CIDI) riepen de PKN vorig jaar in Trouw op om excuses te maken naar aanleiding van Luthers Jodenhaat. Deze week bracht de PKN een verklaring uit naar aanleiding van een gesprek tussen enkele rabbijnen en bestuursleden van het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap (NIK), het Nederlands Verbond van Progressieve Joden (NVPJ) en vertegenwoordigers van de Protestantse Kerk. Daar bleek dat de rabbijnen het woord excuses zelf niet in de mond hadden genomen. Wel dat het herdenkingsjaar 2017 een mooie gelegenheid is om Luthers uitspraken weer af te wijzen.

VU-hoogleraar Marianne Moyaert gaat **inter-ritualiteit** onderzoeken

Marianne Moyaert (hoogleraar Comparatieve Theologie en Hermeneutiek van de Interreligieuze Dialoog) verkreeg een starterskrediet voor haar onderzoeksvorstel 'On Inter-rituality and Reflexivity': Comparing local theologies of shared religious practice at Christian-Muslim pilgrimage sites.' Samen met haar collega Jens Kreinath (Wichita State University) zal zij onderzoek doen naar pelgrimage plaatsen die zowel door christenen en moslims bezocht worden (Lud en Mount Carmel).